

ORGANIKUS ÉRTELMISÉGIK VERSUS MAGÁNZÓK*

B E N E D I K T K A I S E R

Az organikus értelmiségi –
Antonio Gramsci (1891–1937)
(A Kritika 1983. évi 11. számának
21. oldalán közölt Wiaz-karikatúra
felhasználásával)

Németország nem Magyarország. Németország nem „normális”, bármely területről legyen is szó. A metapolitika és a publicisztikai szféra vonatkozásában ez például nemcsak azt jelenti, hogy az *autentikus* konzervativizmust teljesen partvonalra szorították, hanem azt is, hogy szembeállítják a *konformista* konzervativizmussal. Leegyszerűsítve akár így is fogalmazhatunk: az „organikus értelmiségek” az autentikus konzervativizmus megtestesítői.¹ Politikai értelemben kiszorították őket, a baloldali véleményformálók szembeszállnak velük, míg a liberális centrum egyszerűen elszigetelésükre tör. A konformista konzervativizmus ugyanakkor elsősorban nem más, mint elterelő hadművelet: a fennálló helyzettel szembeni elégedetlenséget az állítólagos „polgári közép” területére korlátozzák, annak ellenére, hogy ők maguk már rég balra tolódtak, vagy mostanság bezöldültek. Ezek a konformista konzervatívok nem találják az utat abba világba, ahol valódi ellenállást tanúsíthatnának a balliberális oldal teljes egészével szemben. Ez még inkább megnehezíti a helyzetet az autentikus konzervatívok számára.

A BIZONYTALANSÁG ÁLLANDÓSÁGA

A fentiek miatt Németországban az ellenállók közegének egy részében a tanácstalanság immáron hamis normalitásként nyilvánul meg. Ez a körülmény nem csak annak köszönhető, hogy hiányoznak azok az egyértelmű határok, amelyeket éppen az értelmiségieknek és a politikusoknak kellene meghatározniuk az imént említett közegekben – a világos vonalak, amelyek egy olyan szabályozási keret határait jelölnék ki, ahol a közegekhez tartozók számára e diffúz világ már nem tűnne olyan elmosódottnak. A precíz helyzetértékelés és a koherens vezérvonal kidolgozásának hiányában a folytonos keresést normaként állítják be. Politikai téren a koncepció hiányát és az ötlettelenséget gyakran ezoterikus önelemzésekbe való elmélyüléssel vagy misztikus zsákutcákban való bolyongással fedik el. Ez politikai vákuumot teremt az említett közeg többsége, valamint azok számára, akiket még bizonyos erőfeszítések árán be lehetne ide vonzani. Egy ilyen űrt azonban, egyszerű mechanizmusoknak köszönhetően,

* Az írás eredetileg a *Sezession* folyóirat 106. számában (2022/február) jelent meg a 10–13. oldalakon, az itt közölt szöveg ennek bővített és szerkesztett változata. A magyarhoz képest alapvetően más német közegben megállapított problémák egyike-másika idehaza is előfordul, melyekre a jegyzetekben hívjuk fel a figyelmet. (A szerk.)

¹ Az „organikus értelmiség” (*intelletuale organico*) kifejezést Antonio Gramsci alkotta meg a *Börtönfüzetek*-ben, és azt a társadalmi csoportot értette alatta, amely a fennálló – gazdasági, politikai és kulturális – hegemoniával szemben álló, szellemi-anyagi értelemben egyaránt hatalomra készülődő társadalmi rétegek szövetségének saját, belőlük kialakult értelemadója. Lásd bővebben: Antonio GRAMSCI: *Filozófiai írások*. ford. ROZSNYAI Ervin, Kossuth, Bp. 1970. 271–293. (A szerk.)

értelmszerűen más erők töltene be. Mégpedig azok a személyek, akik számtalan olyan kérdést tudnak megválaszolni, melyekre a választ sokan oly buzgón kutatják. Azokban az esetekben, amikor ez nem egy egyre épülő meggyőződés okán történik, ott ez a jelenség az alternatív, konzisztens narratívák hiányának köszönhető.

Ez a jelenség már évek óta megfigyelhető a különböző konzervatív és jobboldali szférákban. A 2015-ben (migrációs válság) és a 2020-as (koronavírus-válság) évektől tapasztalt cezúra miatt ugyan folyamatosan nőtt azoknak a száma, akik fogékonyak az új szövetségi konszenzuson túlmutató kezdeményezésekre. Azonban a mennyiségben bekövetkezett változás nem vont maga után minőség növekedését. Az *antimainstream* blokk növekedésének jelentős része azokban a felháborodás-buborékokban látható, amelyeket olyan szereplők uralnak, akiket csak a *mainstream* folyamatos balratolódása miatt távolítottak el ettől a főáramról (emellett, szerencsére persze, egyes mozgalmak, ifjúsági aktivista csoportok is profitálnak ebből a jelenségből). Politikai-publicisztikai siker reményében, valamint olykor jövedelmezőnek bizonyuló üzleti modelljüknek megfelelően immár dühös hangvételű írásokat jelentetnek meg hírnevük, pozícióik és fizetésük tekintetében elszenvedett veszteségeik miatt.² Egész egyszerűen annak mámorában élnek, hogy hathatós munkájuk révén a „társadalmi közép” részére helyreállítsák az elvesztettnek hitt „normalitást”, mivel saját tartalmi vagy szokásbéli bevéssései miatt vagy képtelenek, vagy pedig nem is akarják felismerni a rendszerszintű problémákat. Így tehát olyan különböző politikai és médiaszereplők, mint Vera Lengsfeld, Hans-Georg Maaßen, Klaus Kelle vagy éppen Erika Steinbach ugyan ügyesen támadják a hatalmon lévők érdemi pozícióit, ám a kritikát mindenféle tervszerűség nélkül és csonkítva alkalmazzák. Sőt, tudatosan vagy öntudatlanul elfedik az összefüggéseket, és így az olvasót bizonytalanságban hagyják annak érdekében, hogy nehogy rájöjjék: a társadalom hanyatlásának számos jelensége *egyetlen közös gyökérből* táplálkozik. Egy olyan fundamentumról van szó, amelyet alapjaiban és nem csupán legdurvább következményei miatt (mint például a szövetségi kormány transznemű-*queer* biztosának beiktatása) kell áttörni s valódi mivoltát leleplezni.

Ezeknek a végsősoron rendszerstabilizáló aktoroknak a ténykedése, akik gyakran egyben sikeres *self made* manként, magánzóként [*Selbstvermarkter*] is működnek,³ az Antonio Gramsci-féle „felvilágosítók tévedésére” emlékeztet. Ez a jelenség akkor nyilvánul meg, „ha csak a tartalmi pozíciókat kritizálják, és figyelmen kívül hagyják azok szociális eredetét vagy társadalmon belüli terjesztését, tehát azt, hogy ezt a jelenséget értelmes, megalapozott, a mindennapi értelmezés szerint cselekvésekre ösztönző alaptételként ismerjük fel” – hangsúlyozza Janek Niggemann.⁴

tervszerűen gyakoroljuk a kritikát!

A FŐÁRAMTÓL ELIDEGENEDETTEK TÉVEDÉSE

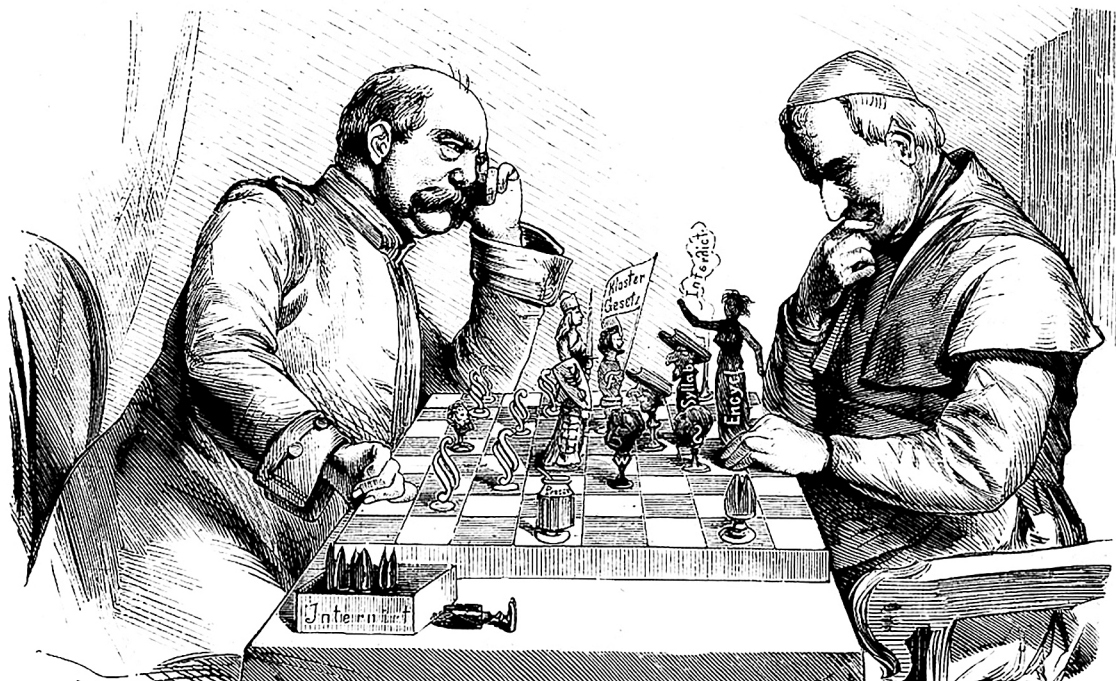
A politikai zsargon elméletéből a hétköznapi beszédre lefordítva ez jelen esetben azt jelenti, hogy úgymond felvilágosult módon téved az, aki látens vagy gyakran már nyíltan rendszerellenzéki beállítottságú olvasók és nézők százezrei előtt kizárólag a tünetek elemzésével törődik. Ezáltal ugyanis végsősoron a politikai ellenfél malmára hajtják a vizet. Hiszen az egyre növekvő tiltakozási potenciált csak egyes jelenségekre, túlzásokra és részterületekre összpontosítják,

2 Magyarországon is ismert a baloldali pártoktól eltávolodott, de továbbra is progresszív médiaértelmiségek, televíziós beszélgetős műsorok „megmondóembereinek” szereplése, akik folyton az „új centrumot” és a „szél-szőképet” keresik, esetleg minden irányban, ám minden tét nélkül kritikusan viselkednek. (A szerk.)

3 Magánzó, pejoratívabb kifejezéssel élve maszek értelmiségekről van szó, akik egyik politikai táborhoz sem tartoznak, jóllehet a baloldali-liberális *mainstream*-ből szakadtak ki, de mérsékelt kritikájukkal végsősoron mégis rendszerstabilizáló szerepet töltenek be. Szemben az autentikus konzervatív gondolkodókkal, mint „organikus értelmiséggel”, nevezhetjük őket „szabadon lebegő értelmiségnek” is, mely kifejezés Mannheim Károlytól származik; eredeti német verziójában [*sozial freischwebende Intelligenz*] azonban ennél is kifejezőbb, mert a „társadalom fölött lebegő értelmiséget” jelent. (Czopf Áron nyomán a Szerk.)

4 Janek NIGGEMANN: *Wozu brauchen die das? = Wozu brauchen wir das? Bildungsphilosophie und pädagogische Praxis*. Hrsg. Stephan Geuenich, Westfälisches Dampfboot, Münster, 2016. 68. 9. lábjegyzet

Zwischen Berlin und Rom.

Kulturális pozícióharc –

Az egyesített Német Császárság és a római Szentszék kulturális harca Bismarck kancellár és boldog IX. Pius pápa sakkjátszmájaként ábrázolva a *Kladderadatsch* című éleclapban, 1875
(Wikimedia Commons)

anélkül, hogy tudomást vennének a bennük az egészre vonatkozó kapcsolódási pontokról. Ily módon elvonják a figyelmet az átfogó, integrált kritikai kezdeményezésekről és az egyre növekvő és pezsgő protesthangulatot olyan pályára terelik, amely a nagyon is hamis egész számára ártalmatlan, mivel a *mainstream* marginális figurái – akik újabban az elégedetlenek szószólóivá váltak – meglelték a tünetek szintjére irányuló játékterületüket.

Az is nyilvánvaló, hogy ezek a magánzók leginkább egy ide-oda billegő alakra [*Kippfigur*] hasonlítanak. Az ilyen alakok ezidáig csak a politikától távolságot tartók vagy a politikai eszközökkel könnyen befolyásolható csoportok számára tudtak olyan előzetes konstruktív csatlékeként szolgáló ellenérveket nyújtani, amelyek jó esetben táplálják a további információéhséget, mélyebb szintű elmélkedésre buzdítanak s ezzel az ellenállók közegehez újabb híd kiépítését teszik lehetővé – és ez hasznos tevékenység. Amint ezt elérték, azonban további érdemi támogatásra és átfogóbb magyarázó megközelítésekre volna szükség, ami a mai nyomorúságos helyzetet illeti (amelyek, lásd a bevezetésben megfogalmazottakat, jelenleg még elégtelen mértékben vannak csak jelen). Ezek a billegő alakok, akik jellemzően válság idején szaporodnak meg, végső soron a *mainstream* szakadár/renegát karakterei, akik egyre inkább felismerik az alapvető hibákat, és tudatosan elhatárolódnak a hamis teljességgel cimborálóktól, aminek köszönhetően az ellenállás képviselőinek szemében – rendkívüli tapasztalatuk és hitelességük által – értékes küzdőtársakká és multiplikátorokká válhatnak.

Valójában tehát éppenséggel nem a főszórá elidegenedettjei azok, akik bármit megtennének azért, hogy visszatérhessenek a *mainstream*hez. Ugyanakkor pont ezek az elidegenedett teszik ki azoknak az elégedetlen szerzőknek és publicistáknak a többségét, akik a középtől jobbra helyezkednek el, de csak egyelőre. Az ilyen aktorok gyakran nemcsak a már felvázolt okok miatt bosszantók, hanem azért is, mert elég kellemetlen akadályt képeznek ahhoz, hogy az elégedetlen emberek a *valóban* ellenzéki gondolkodásuk hatása alá kerüljenek. A kiközösítettek ellen felhúzott tűzfal segítségével maguk az elidegenedettek is részeivé válnak annak a többértű harcnak, amelyet a jobboldallal szemben folytatnak. Ugyanis a mai hangadó antifasiszta körök értelmezésében minden olyasmi „fasiszta” és „radikálisan jobboldali”, amely nem közvetlenül a baloldali ösföldből gyökerezik.

LIBERÁLIS DISZTANCIARITISZ

Különösen az elidegenedettek, illetőleg a magánzók nukleuszából fakad a „disztanciaritiszből” (azaz a távolságtartás iránti kényszerből) adódó virulens probléma. Az ebben rejlő öntetszelgés, a „polgári közép” gondolkodásának imitálása, az autentikus jobboldali/hazafias struktúrák tagadása, valamint saját terveik határozott korrektúrájának megvetése, mind nem újkeletű problémák; a távolságtartás kórsága ugyanis az elidegenedettek legbelsőbb meggyőződéséből ered.⁵

Armin Mohler, az Új Jobboldal ősatya már a '80-as években rávilágított annak a hátszágának a hiányára, amely az alapvetően konzervatív hazafiak és a magukat „mérésékelt” protagonistáknak tekintő jobboldaliak számára is leküzdendő akadályt jelent. Mohler szerint a „liberális konzervatívok” – és ez a régi kifejezés a mai *részlegesen* ellenzéki, magánzó értelmiségek esetében is adekvát – *valamennyi* antifasiszta kampányban előbbutóbb térdre kényszerülnek, ugyanis „azt remélik, hogy képesek lesznek megmenteni magukat, ha a következőes jobboldaliakat készségesen a farkasok elé vetik”.⁶ Másrészt Mohler helytelenítette a táboron belüli elhatárolódást, ugyanis „az embernek gyakran az a végzetes érzése, hogy a liberális konzervatívokat jobban érdekli a jobboldallal szembeni elhatárolódásuk iránti törekvés, mint a baloldallal szembeni küzdelem”. Nyugtalanító, hogy a Mohler által egyértelműen megnevezett „opportunist liberális konzervativizmus”, amely úgy véli, hogy tisztán gazdasági érvekkel és egy kis szabadságretorikával lehetséges sikeresen politizálni, hangadóinak segítségével mindmáig akadályozza a tényleges, vagyis rendszerellenzéki tábor létrejöttét.⁷ Ez a közösségből való kiszakadás iránti kényszer, valamint bizonyos politikusoknak és publicistáknak a Német Szövetségi Köztársaság politikai centrumának irányába történő igazodási és adaptálási kísérletei a régi nyugatnémet logika immanens elemei. Mohler már 1979-ben ekként írta körül ámokfutásukat: „Az úgynevezett »liberális konzervatívok« ártalmatlannak minősülnek, legalábbis az elején, azonban mindent, ami tőlük jobbra áll, »nacionalistaként«, »jobboldali szélsőségesként« [*rechts-extremistisch*], »fasisztaként« bélyegeznek meg. Véleményformálóiknak ezt követően már csak füttyenteniük kell, és a kiadók, valamint a pártfőnökök máris terhes koloncként próbálnak megszabadulni a stigmatizáltaktól.”⁸

Ezutóbbi egy olyan folyamat, amely jónéhány Németországgal foglalkozó olvasó számára ismerősnek tűnhet a hazafias tábor közelmúltbeli történetét tekintve.

AZ ORGANIKUS ÉRTELMISÉG ALTERNATÍVÁJA

Mohler szerint mégis érvényes, ami a mai aktív aktorokra is vonatkozik: minden generációnak újra és újra meg kell próbálnia keresztülvinni az elképzeléseit és ötleteit, a józan észüeket őszintén meg kell győzniük, a középszerűen gondolkodókat sikeres tettekkel kell bevonítani, a negatív erőket pedig el kell szigetelni, hogy a fősodortól ideig-óráig elidegenedettek ne válhassanak olyan tiltakozások szószólóivá, amelyek meddő próbálkozásokba fulladnak és végezetül a főáram peremén kialakuló nagy semmibe torkollanak. Ehhez azonban a metapolitika számára jelentős publicisztika minden egyes területén organikus értelmiségekre van szükség, méghozzá a magánzók ellenfeleiként pozicionálva magukat. Egyelőre azonban ezek a szereplők még mindig hiányoznak.

Az organikus értelmiségek olyan környezetből nőnek ki, amelyben szilárd álláspontokat, világos rövid- és hosszútávú, elsődleges célokat képesek sajátjuk-

**helytelenítsük
a táboron belüli
elhatárolódást!**

5 A magyarul elhatárolódsinak nevezett jelenség idehaza széles körben ismeretes, egykor a jobboldalhoz tartozó lapok munkatársai, sőt egész szerkesztőségek élnek a figyelmeztetően „felemelt mutatóujj” gyakori alkalmazásával, de valamikori, többnyire MDF-es politikusok is gyarapítják a „csalódott fideszesek” táborát, akik úgyszintén rendre csak a jobboldalt kritizálják. (A szerk.)

6 Armin MOHLER: Wie steht es mit der „Nouvelle Droite”? *Criticón*, 1985/november–december. 261.

7 Armin MOHLER: Die französische Rechte. Zwischen Liberalkonservatismus und Nationaljakobinismus. *Criticón*, 1982/július–október. 165., 167.

8 Armin MOHLER: Wir feinen Konservativen. *Criticón*, 1979/július–augusztus. 171.

ként megnevezni, hiszen „a konkrét célok perspektívája nélkül nem lehet fenn tartani egy mozgalmat”.⁹ A politikai küzdelemben megjelenő „nagy narratíva” tisztázása nélkül hosszú távon nem lehet átfogó alternatívát biztosítani a hamissággal szemben. Politikai tudatossággal felvértezve és annak ismeretében, hogy reálpolitikai értelemben mi valósítható meg és ideológiailag melyek a kívánatos törekvések, az a feladatuk, hogy saját politikai bázisukkal, saját aktivistáikkal és pártembereikkel, úgy az átpolitizáltakkal, mint a meggyőzöttekkel „organikus kapcsolatot” (Domenico Losurdo) alakítsanak ki, őrizzenek meg, és fejlesszék is ezeket folyamatosan.

Amennyiben az organikus értelmiségek ráhatása konstruktív és következetes, úgy a Gramsci által olyan jelentősnek felvázolt hagyományos, *status quo*-értelmiségek ideológiai meghódítása akár másodlagos célként is kezelhető. Akik azonban szégyellik magukat saját eszméikért, vagy csak beszűkült módon és hamis zsargonban képesek kinyilvánítani ezeket, továbbra sem lesznek vonzóak a valódi, reménybeli renegátok számára. Ezért aztán félreérthetetlen álláspontokra van szükség, amelyeket igény szerint mindig magabiztosan és önkritikusan kell kinyilvánítani és megvédeni. Pont ez a politikai-elméleti aknamunka, amely a gyakorlat felől orientálódik és impulzusokat ad, a legfontosabb része az organikus értelmiségi funkciójának. Aki lényege szerint a *saját szellemi miliő képzéséért és tudatosságáért küzd*, de ezzel együtt megpróbál más területekre is behatolni, ám anélkül, hogy saját ideológiai és stratégiai aggályait finoman elrejtene vagy egyenesen meghamisítaná.

Az organikus értelmiségi tehát magában hordozza a változás iránti szándékot, erősen kötődve világnézetéhez, amelyből ez az akarat származik. A fősdortól elidegenedett, aki csak részben ellenzéki, viszont reprodukálja a főáram gondolati mintáit, viselkedését és alapvető hibáit; még a *status quo*-ra jellemző

zsargont is használja, sőt általában saját használatára némileg át is alakítja azt („iszlámfasizmus”, „vörös nációk”, „zöld bolsevikok”). Nem azzal foglalkozik, hogy az ellenfél fundamentumán hogyan lehet áthatolni, őket előbb megérteni, aztán eltávolítani. Sokkal inkább azt akarja elérni, hogy képes legyen saját lábát

megvetni ezen a talajon – miután néhány korrekciót bizonyosan maguk is elvégeztek a meglehetősen durva balratolódás tekintetében, és néhány csavarintással máris más irányba fordítják a helyzetet.

Az elidegenedett, immár magánzóvá vált szellemi vállalkozó ezzel biztosítja az ellentétesen felépített téveszméken alapuló összefüggések kontextusának folytonosságát, ezzel pedig – annak ellenére, hogy látszólag szimpatikusnak tűnő csapásokat mér az aktuális főáram tünetek szintjén érzékelhető jelenségeire – nem jelenthető ki, hogy becsületes módon nyújtana felvilágosítást. Az organikus értelmiségi ezzel szemben „közvetítő értelmiségi”. Mario Candeias arra mutat rá, hogy a mozaikszerű jobboldali munkamegosztás [*Mosaik-Struktur*] keretében az organikus értelmiségi típusnak át kell adnia „a mozaikon belül a politikai orientációkat, funkciókat és kultúrákat” saját aktivistáinak, választott képviselőinek, hogy megmagyarázza, *közvetítse* őket.¹⁰

Mivel perspektivikusan (!) a hatalom kérdését is célkeresztbe vevő rendszerellenzék fő törekvése mindig a hegemonia elérésére és biztosítására kell, hogy irányuljon, ezért a főáram teljes egésze ellen szükséges küzdeni. Mint ismeretes, ez utóbbi az értelmiségek és publicisták terjedelmes tábora fölött rendelkezik, a liberális konzervatívától a baloldali szélsőségesekig széles skálát képes integrálni, bár a tényleges fő szólamot a baloldali liberalizmus diktálja. Az elidegenedett magánzó ezért arra törekszik, hogy a balliberalizmussal, mint hatalmi tényezővel szemben a centrum viszonylagosan „jobboldali” szárnyát foglalhassa el – itt akar berendezkedni, vagyis elérni, hogy ebben a helyzetben elfogadják és megtűrjék. Bár folyamatosan visszatetszést kelt olvasói

9 Antonio GRAMSCI: *Gefängnishefte*. Band 5. Argument, Hamburg, 1999. 1099.

10 Itthoni körülményeink között ezzel párhuzamos folyamatnak tekinthető a szélesen értelmezett jobboldali tábor speciális, törzsszövetségszerű szerveződése, és az annak tengelyében álló nemzeti-konzervatív gondolat, melynek filozófiai, ideológiai, szervezeti és politikai intézményei hozzá hasonlóan sokszínűek, mégis egységesen működnek. (A szerk.)

» küzdünk a főáram teljes egésze ellen!

Talpáról a fejére – Louis Agassiz botanikus-zoológus ledőlt szobra a kaliforniai Stanford Egyetem kampuszán az 1906-os San Francisco-i földrengést követően (Wikimedia Commons)

körében a *mainstream* baloldal felé való sodródása miatt, ugyanakkor nem teszi lehetővé és nem ösztönzi őket arra, hogy politikailag aktívan megnyilvánuljanak vagy politikai síkon megszervezzék magukat. Éppen ellenkezőleg, mivel a hamis egész logikáját és így nyelvezetét is továbbviszi, és csak részleges korrekciók elvégzését kívánja meg, implicit módon biztosítja a főáram egyre erősebb stabilitását. A részlegesen ellenzékiek támogatóinak furcsa logikáját jól ismerjük: amíg „nemes tollakkal” megírt éles megfogalmazásokkal élnek, amelyek által időről időre bírálják a *gender*örületet és a túlzott multikulturalizmust, addig nem igazán lehet kijelenteni, hogy mindennek vége – a közelmúlt történelmének e félreértései és üzemi balesetei ismét elő fognak állni, az átmenetileg felpeteszdukt vérmérséklet pedig lassacskán elcsitul.

ÁLMOK, REMÉNYEK, KÜZDELMEK

A tényleges, azaz rendszerellenzék viszont, akiknek körében az organikus és közvetítő értelmiségieket még erőteljesebben szükséges fejleszteni és a közös munkára továbbiakat fellelni, célkitűzéseiben megfelelően ismeri fel azt, amit Gramsci egykor így írt le:

„a kormányzottakat szellemileg függetlenítsük a kormányzóktól, hogy elpusztítsuk a hegemonia egyik fajtáját és egy másikat teremtsünk helyette, amikor is ez az ideológiai harc a gyakorlat felforgatásának szükségszerű mozzanata.”¹¹

A németországi rendszerellenzéki organikus értelmiség a politika megszervezését előfeltételnek tekinti, a felvilágosítást központi tézisként bensővé teszi, elmagyarázza a kifejezések, eszmék és fogalmak jelentését, feltárja a sokoldalú ellenfél ellentmondásait. Ezáltal az organikus és közvetítő értelmiségiek „pártos nevelési és képzési gyakorlatot folytatnak azoknak a projekteknek az ideológiai előfeltételei alapján, amelyek olyan csoportokat képviselnek, amelyekből értelmiségiként ők maguk fejlődtek ki”.¹² Ezzel Janek Niggemann olyan ideális állapotot fogalmaz meg, amelyről egy hiteles/autentikus politikai jobboldal egyelőre csak álmodhat. De jól tudjuk azt is, hogy „nagy az álmok iránti igény, amikor sötét idők vannak és az emberek remény nélkül maradnak”.¹³ Franz Carl Weiskopf, a császári intézményi keretek között szocializálódott író e felkent mondatának megfelelően ez az igény ma óriási. ■

(Fordította: Hárshegyi Zsuzsanna)

¹¹ GRAMSCI: *Filozófiai írások*. I.m. 267. (A szerk.)

¹² NIGGEMANN: I.m. 65.

¹³ Franz Carl WEISKOPF: *Lissy oder die Versuchung*. Dietz, Berlin, 1958. 9.